

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ
МІНІСТЕРСТВА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

САВВОВ АНТОН ІВАНОВИЧ

УДК: 331.52

**ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ТА ДЕРЖАВНІ МЕХАНІЗМИ
СПРИЯННЯ СТАНОВЛЕННЮ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ**

Спеціальність: 08.02.03 –
організація управління, планування і
регулювання економікою

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ - 2005

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Науково-дослідному економічному інституті (НДЕІ) Міністерства економіки України.

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор

Бондар Інтерна Касянівна,

НДЕІ Міністерства економіки України, завідувач
відділом проблем праці та політики доходів
населення

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор

Базиліук Антоніна Василівна,

НДЕІ Мінекономіки України, завідувач відділом
проблем цінової політики

кандидат економічних наук, с.н.с.,

Ярошенко Ганна Василівна,

НДІ праці і зайнятості населення Міністерства
праці та соціальної політики України і НАН
України (м.Київ), вчений секретар

Провідна організація – **Інститут економіки промисловості НАН України,**
(м. Донецьк), відділ проблем управління виробництвом

Захист відбудеться “ 20 ” жовтня 2005 року о 16 годині на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д 26.801.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук НДЕІ Міністерства економіки України за адресою: 01601, м. Київ, бульвар Дружби народів 28, 5-й поверх, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці НДЕІ Міністерства економіки України за адресою: 01601, м. Київ, бульвар Дружби народів 28, 1-й поверх.

Автореферат розісланий “ 1 ” вересня 2005 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук

О.Ю.Рудченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Середній клас є основою суспільства усіх розвинутих країн і робить значний внесок до економічного зростання шляхом демократичних засад, завдяки своїй соціальній свідомості, освітянського рівня, професіоналізму та мотивації до підприємництва.

На даному етапі в Україні відбувається процес трансформації соціально-економічної системи, що супроводжується поряд з позитивними також негативними явищами. Зокрема в державі створилися несприятливі умови: низький рівень доходів населення, значний прошарок малозабезпеченого населення і бідних. Тому розробка державних механізмів формування середнього класу та соціального захисту різних верств населення є актуальним як у теоретичному, так і практичному значенні.

За цих умов актуальність наукових розробок з теорії і практики становлення та розвитку середнього класу набуває особливого значення. На цю проблему звернули увагу в своїх дослідженнях Базилюк А.В., Бондар І.К, Геєць В.М., Лібанова Е.М., Мандебура В.О., Сологуб О.П., Ярошенко Г.В. та ін. Цей процес тільки набуває свого розвитку і в часи економічної кризи проходить під впливом факторів, що обмежують його інтенсивність, оскільки в структуризації спостерігається двополюсне розшарування до багатих і бідних. До того існує думка, що реалії попереднього десятиліття не налічували умов щодо формування в країні прошарку середнього класу, а той, що існував за радянські часи, можна віднести до протосереднього, але під час зміни соціальної системи більшість з його представників втратили набуті типові ознаки. Тому, у нових умовах доцільність наукового обґрунтування державного механізму сприяння нарощенню потенціалу середнього класу в Україні обумовлено його значенням у зміцненні економіки, підвищенні життєвого рівня населення, зменшенні його майнового розшарування та досягненні цілей щодо стратегії подолання бідності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема досліджень пов'язана з планами науково-дослідних робіт НДЕІ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, зокрема з темою “Наукові підходи до визначення та формування середнього класу в Україні” (2003 р., № держреєстрації 0103U008427) та Міністерства освіти і науки України за темою “Економічні передумови та державний механізм формування середнього класу і прогнозування його впливу на структуризацію суспільства України” (2004 р., № держреєстрації 0103U008425). Дисертантом розроблені питання щодо ознак і критеріїв визначення соціально-економічного поняття середнього класу, обґрунтовані основні чинники середнього класу як суспільної категорії соціально-економічної структуризації суспільства.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є розробка науково обґрунтованих положень та рекомендацій щодо забезпечення економічних передумов та державних мотиваційних механізмів становлення середнього

класу в Україні. Ця мета передбачає визначення основних чинників сучасного стану середнього класу, забезпечення економічних важелів оцінки різних верств населення щодо віднесення їх до прошарку середнього класу, його перспектив перерощенню з прошарку в потужній клас суспільства, моделі державного механізму сприяння цьому процесу.

Відповідно до цієї мети були поставлені такі дослідницькі задачі:

- узагальнити теоретичні положення сутності середнього класу; визначити економічну природу цієї суспільної категорії та її соціальної функції у формуванні демократичного громадянського суспільства;
- опанувати світовий досвід та проаналізувати основні показники в оцінці ідентифікації середнього класу за пріоритетністю віднесення до нього;
- визначити стратифікаційні ознаки ідентифікації середнього класу за доходно-майновим рівнем, професійно-кваліфікаційним рівнем та зайнятістю середнього класу;
- визначити складові мотиваційного механізму сприяння становленню середнього класу та здійснити розробки організаційно-економічного механізму його зміцнення;
- розробити наукові рекомендації щодо удосконалення державних механізмів та важелів сприяння підприємницької діяльності представників середнього класу.

Об'єкт та предмет дослідження. Об'єктом дослідження є процес формування середнього класу України при трансформації національної економіки, а предметом - теоретичні, методичні та практичні питання щодо організаційно-економічного механізму регулювання становлення потужного середнього класу.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сучасні економічні теорії щодо соціальних процесів у транзитивних економіках з використанням методів системного аналізу, а також спеціальних методів, зокрема логічного узагальнення (дозволив визначити найбільш характерні ознаки індикаторів, притаманних середньому класу), статистичного системного аналізу економічних процесів та метод синтезу (оцінити реальний стан доходно-майнового рівня представників середнього класу), факторного аналізу (встановити вплив зовнішніх та внутрішніх соціально-економічних змін та тенденцій розвитку прошарку середнього класу), моделювання (розробити класифікаційну модель узагальнюючого чинника середнього класу за критеріальними ознаками та модель визначення кількісного складу середнього класу за ознаками), статистичні методи (розробити схеми, графіки та таблиці).

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна виконаної роботи полягає у наступному:

одержано вперше:

- розроблено механізм державного регулювання становлення середнього класу на основі методологічних підходів щодо кількісного визначення його ідентифікаційних ознак, концептуальних положень щодо стратегічно

важливого значення його розвитку для становлення демократичного суспільства в країні, системи організаційно-економічного та інформаційного забезпечення, а також комплексу заходів щодо посилення мотиваційних та організаційно-економічних складових цього процесу;

- запропоновані моделі визначення кількісного складу середнього класу за ознаками: сукупних доходів (витрат) домогосподарств та функції модальності доходів (витрат). Сутність визначення приналежності до середнього класу по запропонованих моделях полягає у розрахунку сукупного доходу домогосподарств середнього класу і модального значення доходу з позиції математичної логіки за квантором існування предикату, тобто функції модального значення сукупного доходу домогосподарства в зазначених межах;

- розроблено класифікаційну модель узагальнюючого чинника середнього класу за критеріальними ознаками. Сутність методологічного підходу полягає у визначенні приналежності до середнього класу на підставі сукупної наявності наступних критеріальних ознак: стану матеріального забезпечення, соціально-професійного та посадового статусу, індивідуальної самоідентифікації, що дозволяє одержати комплексну оцінку сучасного потенціалу середнього класу та його місце в соціальній структурі суспільства України;

удосконалено:

- мотиваційні механізми сприяння підприємницької діяльності представників середнього класу шляхом збільшення інвестицій та посилення державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу на пріоритетних напрямках, спрощення системи оподаткування тощо;

- визначення перспектив розвитку потужного середнього класу як пріоритетного напрямку в системі державної політики та активатора цього прошарку в забезпеченні стабільного розвитку економіки України і досягненні рівня європейських стандартів життя;

- теоретичні та методичні положення щодо етапів нарощування середнього класу, що обумовлюють процес зміни соціального статусу суспільства завдяки накопичення ознакового потенціалу до рівня його трансформації у потужній середній клас, як визначальні умови формування демократичного громадянського суспільства;

дістало подальшого розвитку:

- ідентифікація домогосподарств України за чинниками доходно-майнового рівня, на підставі якої визначено реальну кількість населення, що складає прошарок середнього класу в Україні, та його соціальну структуру;

- визначення соціально-економічних передумов становлення середнього класу в Україні та оцінка тенденцій процесу його формування. Доведено, що сучасні соціально-економічні передумови та їх зміни обмежують можливості становлення потужного середнього класу в Україні й повинні стати пріоритетом державної політики в сфері економічних перетворень.

Практичне значення одержаних результатів полягає у підвищенні наукового обґрунтування практичних заходів щодо становлення середнього класу в умовах трансформаційної економіки шляхом посилення державного сприяння його нарощування, що використані НДЕІ Міністерства економіки України при здійсненні наукових розробок (довідка №СВР/255/1 від 6.07.05), а також департаментом економічного та соціального розвитку Міністерства економіки України при розробці відповідних соціально-економічних програм (довідка № 27-21/332 від 17.08.05).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є завершеним науковим дослідженням, самостійно виконаним автором. В розробках дисертанта досліджуються актуальні аспекти обраної теми щодо формування в Україні середнього класу в умовах становлення ринкової економіки. Одержані наукові результати та рекомендації спрямовані на посилення державних механізмів мотивацій до формування потужного середнього класу.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та практичні положення дисертаційного дослідження обговорювалися на серії міжнародних науково-практичних конференціях: II Всеукраїнська науково-практична конференція “Від лідера – особистості до держави – лідера “ (м. Київ, 2003 р.); Перша міжнародна науково-практична конференція “Підприємництво як соціально-економічна передумова становлення середнього класу” (м. Київ, 2004 р.); на II та III Міжнародному економічному форумі: “Теорія і практика розвитку корпоративного сектора економіки України в контексті цілей тисячоліття та світової глобалізації” (м. Київ, травень, серпень 2004 р.); на конгресі “VII Конгрес ділових, наукових і творчих кіл України” (м. Київ, 2005 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлені у 9 роботах (з них 8 – одноосібних), в тому числі 6 – у наукових фахових виданнях та колективних монографіях. Загальний обсяг авторського матеріалу становить 5,0 др. арк.

Структура та обсяг роботи. Відповідно до мети, завдань, логіки дослідження визначено структуру роботи, яка складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що нараховує 139 найменувань. Дисертаційна робота викладена на 194 сторінках, містить 23 таблиці, 14 рисунків, 15 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У першому розділі “**Теоретичні основи економічної природи середнього класу**” розкрито та проаналізовано його сутність як категорії соціально-економічної структуризації суспільства, особливості середнього класу, що полягають в його спрямованості на забезпечення важливих умов економічного розвитку, а саме: достатку і стабільності.

В Україні формується думка, що розглядає середній клас в аспекті політичного стабілізатора та носія соціал-демократичних поглядів, який у значній мірі як суб'єкт бізнесу не має достатніх умов для свого активного розвитку. Крім того, певні партії розглядають це, надаючи ознаки виборчого електорату, як "носія демократичних і політичних свобод", а також акцентується увага на масштабі цього прошарку серед населення України, його частки у податковому наповненні бюджету тощо.

Визначення основних чинників сучасного стану та перспектив становлення середнього класу й забезпечення його активної ролі у створенні громадянського суспільства в Україні передбачає багатоаспектну розробку, що складається з низки таких етапів: визначення сучасних теоретико-методологічних концепцій середнього класу, етапу створення економічних передумов формування середнього класу та забезпечення його стабілізуючої функції в економічному й соціальному розвитку на підставі формування у потужний прошарок суспільства.

Дослідженням встановлено, що в Україні утвердилося два підходи до цієї проблеми, а саме: в країні немає сформованого середнього класу, оскільки немає для цього соціально-економічних передумов; друга точка зору навпаки стверджує, що в країні вже сформувався середній клас, але нечітко визначені його масштаби та категорії населення, які реально можуть бути віднесені до нього за всіма ознаками. Об'єднуючим у цих поглядах є положення про велику значущість становлення потужного середнього класу в Україні як стабілізатора соціальної структури суспільства.

У розвинутих країнах визначення реального рівня середнього класу базується на різних підходах. Але прийнято вважати, що розвинута країна зі стабільною економікою та соціальним станом має прошарок середнього класу в межах до 60% дорослого населення, а в оцінку його ідентифікації включені різні ознаки за пріоритетністю віднесення до цього класу (зокрема, доходи, рівень прибутків і споживання, рівень заробітної плати, рівень витрат, освіта, нерухомість, накопичення).

Проблема становлення та посилення потужності середнього класу в Україні має декілька аспектів. З наукової точки зору це питання теоретичного визначення соціально-економічної природи та історичної місії середнього класу в суспільстві, а в методологічному аспекті - це розробка стратифікаційних індикаторів щодо його визначення як суб'єкту оцінки.

За даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України Держкомстатом, зараз в країні склалося 5 соціальних груп населення: нижчий клас (бідні верстви населення); вищий нижчого класу (малозабезпечені); середній нижчий клас (протосередній); середній клас; вищий клас (багаті).

Дослідження дозволяє автору стверджувати, що середній клас за соціальною структурою - неоднозначне поняття; категорії населення за різними

ознаками можуть наближатися до цього, бути на граничних рівнях або складати його ядро.

В роботі узагальнені теоретичні напрацювання світового досвіду ідентифікації середнього класу та проаналізовані основні показники оцінки цього прошарку в Україні. При визначенні прошарків населення, яке може бути віднесеним до певної категорії, важливим є вибір стратифікаційного критерію. Позиція автора полягає у необхідності системного підходу до стратифікаційних ознак, які повинні слугувати ідентифікаційними критеріями включення певного прошарку населення до цього класу. Автор відносить до них такі, що характеризують економічне середовище, професійно-кваліфікаційний та посадовий статус, самоідентифікацію.

Історично генезис розвитку концепцій визначення та формування середнього класу пройшов декілька етапів від: теоретичних поглядів в контексті протистоянь ідеологічних теорій (пролетарське суспільство – марксизм, суспільство середнього класу – 60% від дорослого населення – капіталістична модель), до соціалістичного погляду як формування суспільства до соціальної однорідності. На сучасному етапі домінує соціально-економічне бачення – середній клас виступає як стабілізаційний чинник та носій демократичних свобод і суб'єкт бізнесу.

У зарубіжних країнах середній клас складає прошарок матеріально забезпечених людей, до якого входять не тільки середні і дрібні власники засобів виробництва, але й наймані працівники-спеціалісти, службовці, високооплачувані робітники, особи вільних професій, які роблять кар'єру. В Україні, за висновками автора, середній клас як суб'єкт бізнесу ще немає достатніх умов для свого розвитку, тому найбільш актуальною проблемою є створення умов для його становлення, що у свою чергу є важливим фактором подолання бідності. При цьому її необхідно розглядати комплексно, з позицій поповнення прошарку середнього класу, а також звуження умов щодо розвитку хронічної бідності в країні.

Другий розділ роботи **“Середній клас в контексті сучасних тенденцій соціально-економічного розвитку України”** присвячений визначенню стратифікаційних ознак ідентифікації середнього класу та аналізу його професійно-кваліфікаційного рівня.

Автор вважає, що пріоритетним при визначенні середнього класу є доходно-майновий рівень населення, не виключаючи при цьому інших ознак, що для середнього класу в основному пов'язані з доходами населення (освітній рівень, здоров'я, житлові умови, нерухомість тощо).

Визначення середнього класу за ознакою доходно-майнового рівня пов'язано з надзвичайно актуальною соціальною проблемою світового рівня про стратифікацію та дезінтеграцію життєвих стандартів, які в різних країнах суттєво відрізняються, і зводиться до висновків, що відсутнє єдине методологічне обґрунтування щодо побудови методичного апарату на базі багатокритеріальної оцінки.

В Україні фактичний стан показників-індикаторів для ідентифікації середнього класу за стандартами розвинутих країн дещо збігається як повна частка в структурі макропоказників, але у зв'язку з тим, що вони значно нижче ніж у розвинутих країнах, то за таких умов фактичні показники в Україні не співставні. Відмічається, що формування середнього класу в Україні базується на таких положеннях як:

- система показників, що включають не тільки ідентифікатори, але і функції даного соціального утворення;

- всі ідентифікатори, які характеризують середній клас, є доміантними і їх треба розглядати у взаємозв'язку та збалансованістю;

- середній клас складається з соціальних груп, що характеризуються різним рівнем концентрації ідентифікаторів, їх перехрещенням.

В дослідженні розроблені стратифікаційні ознаки ідентифікації середнього класу за ознаками доходно-майнового рівня; проаналізовані показники професійно-кваліфікаційного рівня та зайнятості середнього класу на підставі авторської моделі.

Розроблено класифікаційну модель узагальнюючого чинника середнього класу за критеріальними ознаками та за критеріями їх оцінки. Сутність методологічного підходу полягає у визначенні приналежності до середнього класу на підставі сукупної наявності наступних критеріальних ознак: стану матеріального забезпечення, соціально-професійного статусу, індивідуальної самоідентифікації. Відсутність одного з чинників залишає домогосподарство на чолі з його головою за межами приналежності до середнього класу. Для побудови інтегрального критерію матеріальної забезпеченості можуть бути використані наступні показники: поточні грошові доходи; накопичені збереження, рухоме і нерухоме майно в домогосподарствах; наявність продуктивних тварин (велика рогата худоба, свині, кози, коні); земельні паї, пасовиська і сінокосні угіддя.

В умовах України при вибіркового обстеженні умов життя домогосподарств використовується система показників щодо доходів та витрат домогосподарств, що була запроваджена в 1999 р. замість традиційних обстежень сімейних бюджетів.

В дослідженні пропонується визначення середнього класу проводити на базі сукупних ресурсів домогосподарств за децильними групами, з орієнтацією на розміри середньодушових сукупних витрат. Аналіз статистичної інформації вибіркового обстеження умов життя домогосподарств за 2003 р. показує, що сукупні витрати домогосподарств перевищують їх середні сукупні ресурси (табл.1).

Але населення із середньодушовими витратами на місяць, нижчими середнього рівня грошових витрат у 2003 р., зростає і становила 63,4% проти 62,0% у 2001 р., і 63,0% у 2002 р. (табл. 2). Це свідчить про те, що в умовах одночасного зростання цін на товари та послуги, бідність в Україні стала хронічним явищем, яке стримує формування середнього класу.

Таблиця 1

Показники витрат і ресурсів домогосподарств у 2003 році

(в середньому за місяць, грн.)

Показники	Всі домо-господарства	у тому числі проживають:			
		у міських поселеннях			у сільській місцевості
		у великих містах	у малих містах	всього	
Середні сукупні витрати одного домогосподарства	736,78	826,02	700,79	775,77	653,50
Середні сукупні ресурси одного домогосподарства	708,64	753,19	664,22	719,48	689,74

Надаються розроблені моделі визначення і приналежності до середнього класу:

за сукупними доходами (витратами) домогосподарств за децильними групами та функції модальності доходів (витрат) з наступним визначенням чисельності середнього класу у загальній сукупності домогосподарств;

за допомогою кривої Енгеля, що встановлює зміну частки витрат на деякі товари в залежності від зростання сукупних доходів.

Таблиця 2

Розподіл населення за рівнем середньодушових грошових витрат

(відсотків)

Показники	2000 р.			2002 р.			2003 р.		
	Всі домо-господарства	у тому числі всі, які проживають		Всі домо-господарства	у тому числі всі, які проживають		Всі домо-господарства	у тому числі всі, які проживають	
		у міських поселеннях	у сільській місцевості		у міських поселеннях	у сільській місцевості		у міських поселеннях	у сільській місцевості
Квінтільний коефіцієнт диференціації грошових витрат населення	2,8	2,5	3,0	2,7	2,6	2,7	2,7	2,5	2,9
Співвідношення грошових витрат 20% найбільш та 20% найменш забезпеченого населення, разів	6,0	5,2	6,2	5,7	5,5	5,9	5,7	4,8	5,3
Частка населення із середньодушовими витратами на місяць, нижчими середнього рівня грошових витрат	62,0	62,1	60,6	63,0	63,1	61,3	63,4	63,7	61,3
рівня забезпечення прожиткового мінімуму для призначення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям	6,5	2,7	14,5	11,1	5,8	21,7	7,5	2,6	17,2
прожиткового мінімуму	87,9	85,0	93,9	88,4	85,0	95,2	83,4	78,1	93,7

Оцінка індикаторів становлення середнього класу передбачає моніторинг важливих чинників щодо окремих категорій населення, які визначають їх ставлення до умов та забезпечення життєвого рівня і соціального захисту.

Автором розроблено класифікаційну модель узагальнюючого чинника середнього класу за критеріальними ознаками та за критеріями їх оцінки на основі наукових наробок щодо методологічних підходів визначення середнього класу (рис.1).

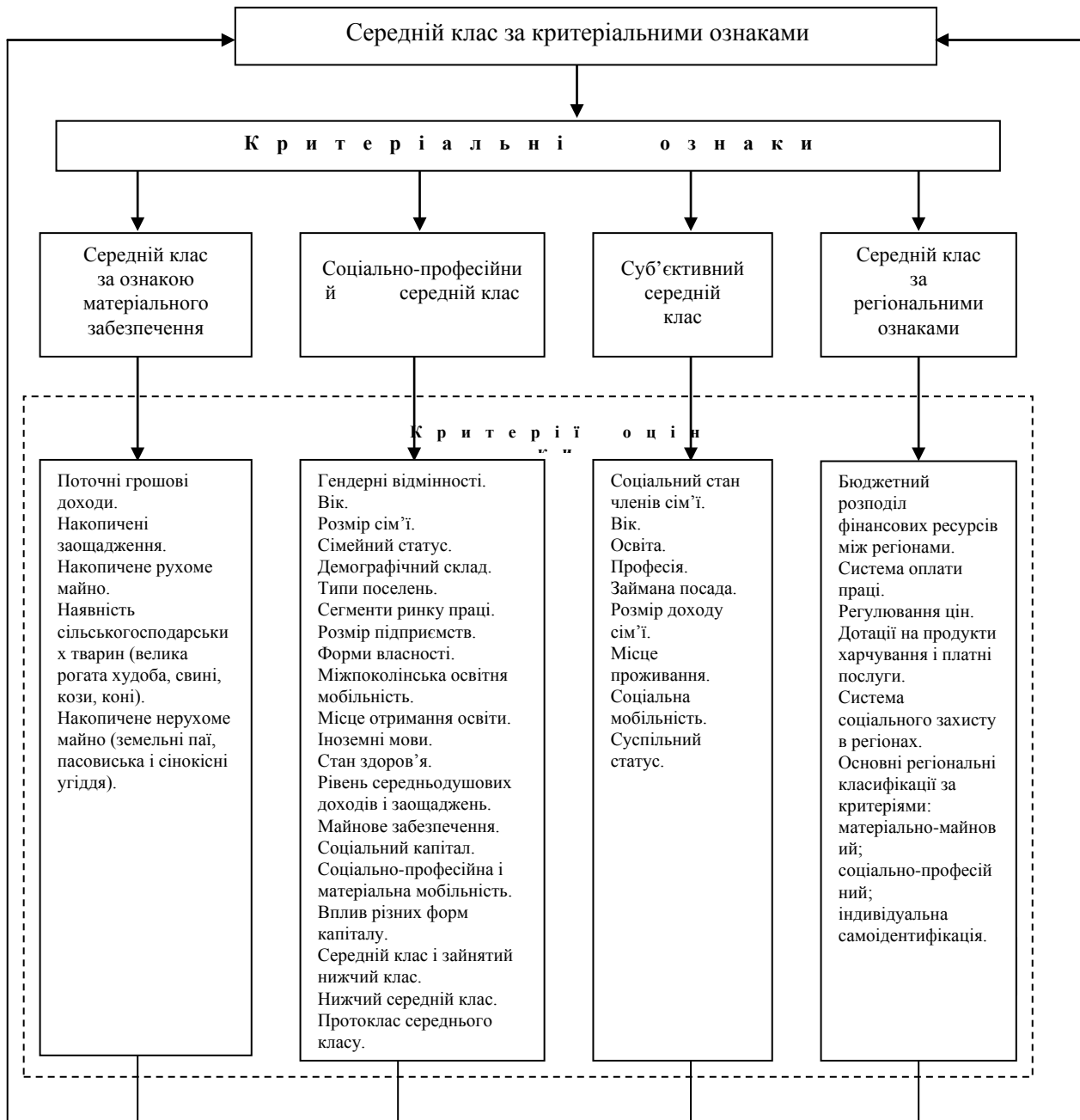

Рис. 1. Критеріальні ознаки середнього класу

Соціальні групи, які складають середній клас, характеризуються різним рівнем концентрації ознак. У відповідності з цією гіпотезою середні класи можуть бути стратифіковані за рівнем концентрації домінуючих ознак.

У третьому розділі **“Удосконалення державних економічних засад та механізмів сприяння становленню потужного середнього класу”** автор пропонує організаційно-економічний механізм становлення потужного середнього класу і набуття ним лідерських функцій, що базується на теоретичних засадах визначення соціально-економічних передумов формування середнього класу як потужної складової демократичного громадянського суспільства України з орієнтацією на тенденції світового розвитку та посилення конкуренції в умовах глобалізації, тобто узагальненні практичного світового досвіду у питаннях становлення потужного середнього класу шляхом розвитку використання новітніх технологій, інтелектуалізації, інформатизації та комунікативних систем. При цьому державна політика щодо становлення потужного середнього класу шляхом реалізації теоретичних засад повинна виходити із потреби виконання середнім класом лідерських функцій.

Дослідження доводить, що для становлення потужного середнього класу та набуття ним лідерських функцій у формуванні українського суспільства необхідно: забезпечення якісною загальною та фаховою освітою і створення умов для професійного зростання; виховання особистості як носія нової організаційної, духовної та політичної культури; повний соціальний захист усіх її прав; формування нових прогресивних методів ефективності кадрової роботи та управління персоналом, посилення відповідальності та мотивації до накопичення професійних знань.

Особливість організаційно-економічного механізму сприяння становленню потужного середнього класу, як вважає автор, полягає у тому, щоб інноваційна модель розвитку економіки України діяла в режимі сучасного часу і прискореного оновлення. До того ж треба враховувати, що населення, що ідентифікує себе як середній клас, надає велику значущість державній соціально-економічній політиці, має значну довіру до владних структур, державним соціальним гарантіям, цінує наявність постійної роботи, доступність до фахової освіти, стабільність життєвого рівня, інтелектуальний розвиток та професійний статус, можливість до самореалізація.

Автор вважає, що становлення майбутнього потужного середнього класу необхідно пов'язувати з перспективами розвитку і особливу увагу слід приділяти проблемам молоді, формуванню демографічних передумов забезпечення цього процесу. Для становлення потужного середнього класу важливе значення має удосконалення механізму залучення іноземних інвестицій у вітчизняну економіку й створення умов для повернення “вивезених” капіталів, тому що без додаткових інвестиційних ресурсів неможливе здійснення структурної перебудови сучасної економіки та її модернізації шляхом підвищення технологічного рівня як джерела високої продуктивності та підвищення життєвого рівня населення і розширення на цій основі прошарку середнього класу.

На перший план змін виходить макроекономіка з її двома основними важелями – ефективним управлінням і цивілізованим підприємництвом, що обумовлено зміною в бізнес-середовищі XX та XXI століть.

За пропозицією автора державні важелі становлення потужного середнього класу, що доцільно включати до компетенції держави, регіонів, слід згрупувати за наступною схемою (рис. 2). Кожен із державних важелів

Рис. 2. Схема державних важелів становлення потужного середнього класу

становлення потужного середнього класу автор визначає як модуль-систему заходів конкретного спрямування.

В практичному змісті реалізацію заходів відповідних державних важелів доцільно спрямовувати в двох головних напрямках, а саме:

- обмеження умов втрати статусу середнього класу і сприяння його розширенню за рахунок прошарків населення, що перебувають на нижчому за середній рівні та поза нижчим, тобто бідних верств населення;
- сприяння набуттю вищого статусу середнім прошарком населення, яке тяжіє до прошарку вище за середній. Це передбачає, перш за все, визначення класифікаційно-стратифікаційного статусу в середині самого середнього класу.

Головним є питання забезпечення шансів соціальним групам, які знаходяться нижче середніх у соціальній структурі, щодо їх переміщення у середні прошарки цього класу, щоб у країні сформувався повноцінний стабільний та економічно потужний середній клас. У цьому контексті важливим є визначення орієнтирів досяжності представників середнього класу соціально-економічних стандартів європейського рівня.

Прогнозні розрахунки автора дозволяють визначити можливі перспективи досягнення мети – збільшення прошарку середнього класу в соціальній структурі суспільства України до 50-55% населення. Спираючись на розроблені в країні програмні цілі Тисячоліття (ПРООН) та інші програми соціально-економічного спрямування, Програми “Лідери ХХ століття та закладаючи в розрахунки авторські напрацювання цього дослідження, передбачається поетапне забезпечення щорічних темпів економічного зростання ВВП на душу населення не нижче 8-9%, що дозволить досягти цього показника у межах 20-25 років у порівнянні з рівнем 2000 року. Дослідження доводить, що економічний та соціально-інтелектуальний потенціал дає підстави досягнення цієї мети за умов цілеспрямованої програми “Формування потужного середнього класу в Україні” та супроводжуючих її законодавчо-нормативних, організаційно-економічних механізмів і державної підтримки.

ВИСНОВКИ

Дисертаційна робота спрямована на вирішення важливої економічної проблеми - обґрунтування державного механізму сприяння нарощенню потенціалу середнього класу в Україні, що обумовлено його значенням у зміцненні економіки, зменшення майнового розшарування та реалізації задач щодо стратегії подолання бідності.

Одержані результати дають змогу зробити наступні висновки.

1. Оцінка ідентифікації середнього класу базується на різних ознаках пріоритетності віднесення до цього класу. У більшості розвинутих країн

Європи до цих ознак включені: доходи, рівень прибутків і споживання, рівень заробітної плати, рівень витрат, освіта, нерухомість, накопичення.

Авторський підхід дослідження цього питання базується на теоретичному визначенні соціально-економічної природи та історичної місії середнього класу в розвиткові демократичного суспільства. В методологічному аспекті визначення середнього класу як суб'єкту автор виходить з доцільності розробки стратифікаційних індикаторів окремих та сукупних ознак, і порогових значень.

Визначення середнього класу пропонується проводити на базі сукупних ресурсів домогосподарств за децильними групами 5, 6, 7 і 8 порядку на підставі чинника середньодушових сукупних витрат.

2. Інформаційною базою, на підставі якої можна скласти стратифікаційну класифікацію суспільства в Україні, автор пропонує матеріали Держкомстату, а саме: вибіркове обстеження умов життя домогосподарств України. Згідно цих матеріалів в країні можна виділити 5 соціальних груп населення: нижчий клас, вищий нижчого класу, протосередній нижчий клас, середній клас, вищий клас.

Автор вважає пріоритетними серед показників щодо оцінки приналежності до середнього класу доходно-майнові та інші його ознаки, котрі в основному теж безпосередньо пов'язані з доходами населення (освітній рівень, та професійний статус, житлові умови, нерухомість тощо). За доходно-майновим рівнем визначення середнього класу пов'язано з розбіжністю життєвих стандартів по різних країнах.

Дослідження на підставі оцінки доходно-майнового рівня та з метою визначення частки за цими показниками потужності середнього класу показали, що, виходячи із стандартів розвинутих країн, доходи середнього класу до ВВП знаходяться в межах 62-52%, у тому числі: заробітна плата найманих працівників становить не менш як 60-65% від доходу; доходи від майна – в межах 13-14%; особисте споживання – до 80% від доходу (у тому числі на продукти харчування – не менш 1/3, на сплату за житло та енергію – 1/4); доходи від нерухомості, дивідендів, власності тощо до 8%; від освіти – в межах 10-15%; від статусу – до 5%; накопичення грошей – в межах не нижче 5-6% на місяць.

3. Середній клас в Україні як соціально-економічне угруповування має не тільки ідентифікаційні ознаки, але є носієм певних функцій даного соціального утворення. Всі ідентифікатори, які характеризують середній клас, є доміантними і їх треба розглядати у взаємозв'язку, хоча в сукупності середній клас складається з окремих соціальних груп, що мають різний рівень концентрації ідентифікаторів.

4. Середній клас в Україні, який визначається за принципами володіння майном (засобами виробництва, контролю за робочою силою, освітянського статусу та кваліфікації), складається з представників підприємців, держуправлінців та професіоналів з різних спеціальностей, менеджерів. Однак, дохід таких груп людей відносно обмежений. Щодо підприємців в сфері малого

та середнього бізнесу, то сучасні мотивації також досить невисокі, низькі заробітки багатьох професіоналів (особливо у державному секторі), механізми оподаткування не сприяють нарощуванню потужного середнього класу. За розрахунками автора, прошарок середнього класу в Україні не перевищує 12-15% працюючого дорослого населення, а відносно європейських стандартів він становить лише 7%. Авторська пропозиція полягає у доцільності формування в Україні потужного середнього класу та доведення цього прошарку в соціальній структурі суспільства до 50-55% населення.

5. Організаційно-економічний механізм сприяння становленню потужного середнього класу полягає у тому, щоб ця модель розвитку діяла в режимі прискореного економічного оновлення. Такий висновок спирається на обстеження різних категорій населення, які ідентифікують себе до середнього класу, надають велику значущість чинникам державної соціально-економічної політики, державним соціальним гарантіям, наявності постійної роботи, доступності до фахової освіти, мотивації до підприємництва.

6. В практичному змісті реалізацію заходів відповідних державних важелів доцільно спрямовувати в двох головних напрямках, а саме: обмеженням умов втрати статусу середнього класу і сприянням економічними засобами його розширенню за рахунок прошарків населення, що перебувають на нижчому за середній рівні та поза нижчим (тобто бідних верств населення) та набуттю вищого статусу середнім прошарком населення, яке тяжіє до прошарку вище за середній.

7. З метою спрямування соціально-економічної політики до зростання в Україні потужного середнього класу пропонуються складові державного механізму регуляторного впливу на посилення економічних засад забезпечення цьому процесу.

8. Для досягнення цілей становлення в Україні потужного середнього класу цей процес слід розглядати як важливу складову державної соціально-економічної політики та врахувати при оцінці її ефективності. Для цього необхідно розробити та забезпечити цільову програму “Середній клас України”, визначити її пріоритетне значення як умови досягнення європейських стандартів добробуту населення та розбудови в Україні демократичного громадянського суспільства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях та монографіях:

1. Саввов А.І. Аналіз професійно-кваліфікаційного рівня та зайнятості представників середнього класу // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць . Випуск 11(42). - К., 2004. – С. 4-17.
2. Саввов А.І. Мотиваційний механізм сприяння підприємницької діяльності представників середнього класу // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. Випуск 6(49). - К., 2005. – С. 119-123.

3. Саввов А.І. Середній клас як категорія соціально-економічної структуризації суспільства // Колективна монографія “Середній клас України: проблеми та соціально-економічні передумови становлення”. – К.: Видавничий Дім “Корпорація”, 2004. – С.12-61, 287-311.
4. Саввов А.І. Напрями державних регуляторних важелів становлення потужного середнього класу // Колективна монографія “Стратегія соціально-економічного розвитку: держава, суспільство, особистість”. – К., Видавничий дім “Корпорація”.- 2005. - С. 146-155.
5. Саввов А.І. Від лідера особистості до держави-лідера // Колективна монографія “Шлях до лідерства – Європейський вибір України”. – К., Видавничий дім “Корпорація”. - 2005. - С.10-17.
6. Саввов А.І. Стратифікаційні ознаки ідентифікації середнього класу // Колективна монографія “Шлях до лідерства – Європейський вибір України”. – К., Видавничий дім “Корпорація”. - 2005. - С.139-149.

В інших виданнях:

7. Саввов А.І., Борщ Л.В. Роль лідерства у розбудові відкритого громадянського інформаційного суспільства та місце асамблеї ділових кіл у консолідації лідерських сил // Матеріали II Міжнародної науково-практичної “Від лідера особистості до держави-лідера” – К.: Видавничий Дім “Корпорація”. - 2004. - С.216. Особистий внесок автора полягає в обґрунтуванні положення економічної природи лідерства.
8. Саввов А.І. Національна іміджева програма “Лідери ХХ століття” як стимул досягнення бізнес- успіху // Матеріали конференції “Від лідера-особистості до держави-лідера”. – К.: Консультант, 2003. – С.3-7.
9. Саввов А.І. Організаційно-інноваційний механізм сприяння становленню потужного середнього класу // Збірник доповідей “Теорія і практика розвитку корпоративного сектора економіки України в контексті цілей тисячоліття та світової глобалізації. - К.: Видавничий дім “Корпорація”, 2004. – С.71-81.

АНОТАЦІЯ

Саввов А.І. Економічні засади та державні механізми сприяння становленню середнього класу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.02.03 – організація управління, планування та регулювання економікою. Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки України, Київ, 2005.

Дисертація присвячена розробці науково обґрунтованих рекомендацій щодо забезпечення економічних передумов та державних мотиваційних механізмів становлення середнього класу.

Обґрунтування державного механізму сприяння нарощенню потенціалу середнього класу в Україні обумовлено його значенням у зміцненні економіки, підвищенні життєвого рівня населення, зменшенні його майнового

розширення та вирішенні задач щодо стратегії подолання бідності. Запропоновані багатоаспектні розробки, що складаються з певних етапів дослідження, охоплюють висвітлення сучасних теоретико-методологічних напрацювань в аспекті економічної та соціальної сутності середнього класу та його ознак; визначення економічних передумов формування середнього класу; оцінки основних чинників його сучасного стану та груп населення, які ідентифікують себе до прошарку середнього класу, формують його ядро; механізмів сприяння та напрямів удосконалення державних економічних важелів становлення потужного середнього класу; посилення мотиваційних механізмів розвитку підприємницької діяльності шляхом забезпечення його економічного інтересу.

Одержані результати дали змогу розробити положення щодо становлення середнього класу в умовах перехідної економіки та практичні рекомендації з питань посилення сприяння його як впливового важеля створення потужного економічного потенціалу держави.

В роботі розроблено прогностичні варіанти збільшення прошарку середнього класу в Україні на підставі економічного розвитку соціально-трудового потенціалу суспільства та його добробуту на підставі вдосконалення та запровадження нових механізмів його державної підтримки. Обґрунтовано модуль державного механізму спрямованого на досягнення поставленої мети.

Ключові слова: середній клас, чинники, стратифікаційні ознаки, ідентифікація, державне регулювання, організаційно-економічний механізм, підприємницька діяльність.

АННОТАЦИЯ

Саввов А.И. Экономические основы и государственные механизмы, способствующие становлению среднего класса. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.02.03. – организация управления, планирования и регулирования экономикой. Научно-исследовательский экономический институт Министерства экономики Украины, Киев, 2005.

Диссертация посвящена разработке научно обоснованных рекомендаций по обеспечению экономических предпосылок и государственных мотивационных механизмов становления среднего класса.

Обоснование государственного механизма содействия наращиванию потенциала среднего класса в Украине обусловлено его значением в укреплении экономики, повышении жизненного уровня населения, уменьшении его имущественного расслоения и решении задач стратегии преодоления бедности. Предложенные многоаспектные разработки, которые состоят из определенных этапов исследования, охватывают освещение современных теоретико-методологических разработок в аспекте экономической и социальной сущности среднего класса и его признаков; определение экономических предпосылок формирования среднего класса, оценки основных факторов

современного состояния и групп населения, которые идентифицируют себя в качестве прослойки среднего класса, формируют его ядро; механизмов содействия и направлений усовершенствования государственных экономических рычагов становления мощного среднего класса; усиление мотивационных механизмов развития предпринимательской деятельности путем обеспечения его экономической заинтересованности.

Организационно-экономический механизм, который способствует становлению мощного среднего класса, построен так, чтобы модель развития действовала в режиме ускоренного экономического обновления. Такой вывод основан на обследовании разных категорий населения, которые отнесли себя к среднему классу, придавая большое значение государственной социально-экономической политике, социальным гарантиям, наличию постоянной работы, доступности специального образования, мотивации к предпринимательству.

С целью ориентирования социально-экономической политики увеличения в Украине мощного среднего класса предлагаются составные государственного механизма регуляторного влияния на усиление экономических основ обеспечения этого процесса.

Полученные результаты дали возможность разработать положения относительно становления среднего класса в условиях переходной экономики и практические рекомендации по вопросам усиления содействия его наращивания как влиятельного рычага по созданию мощного экономического потенциала державы.

В работе даны прогнозные варианты увеличения прослойки среднего класса в Украине на основании экономического развития социально-трудового потенциала общества и его благосостояния на основании усовершенствования и внедрение новых механизмов государственной поддержки для формирования в стране мощного среднего класса. Обоснован модуль государственного механизма, направленный на достижение поставленной цели.

Ключевые слова: средний класс, факторы, стратификационные признаки, идентификация, государственное регулирование, организационно-экономический механизм, предпринимательская деятельность.

ANNOTATION

SAVVOV A.I. Economic bases and the governmental mechanism's which helps promoting the middle class. - Manuscript.

The dissertation in assignment of a scientific degree of the candidate of economic sciences at the specialty 08.02.03 - the organization of management, planning and regulation economy. Scientifically-researching economic institute of the Ministry of the Economic of Ukraine, Kiev, 2005.

The dissertation is devoted to development the scientifically proved recommendations on maintenance of economic preconditions and the state motivational mechanisms of becoming of the middle class.

The substantiation the governmental mechanism of assistance to escalating the potential of the middle class in Ukraine it is caused by his value in consolidations the economy, improvement living standards of the populations, increasing his property stratification and the decision of the purposes strategy of overcoming poverty. The suggested multidimensional developments which consists of the certain investigation stages, cover illumination modern theoretical-methodological operating time in the economic aspect and social essence of the middle class and his attributes, definition the economics preconditions of formation the middle class, evaluations of major factors of a modern condition and groups of the population which identify itself to the middle class, form his core, mechanisms of assistance and directions of improvement the governmental economics levers the assistance to becoming the powerful middle class, strengthening the motivational mechanisms of development of enterprise activity by maintenance of his economic interest.

The received results have enabled to develop positions concerning becoming the middle class in conditions of transitive economy, developments the practical recommendations on questions of amplifications the assistance to escalating the middle class as influential lever, create the powerful economic potential of the state.

In work are developed prognosis variants of increasing layer middle class in Ukraine at the based on economic increasing development of social-labour potential the society and his well-being at the based on improvement and introduction of new mechanisms of the state support for the formation in the country of powerful middle class. Bases the module of the government mechanism, directed on achievement to the resolving object.

Keywords: middle class, factors, tags of stratification, identification, regulation, organizeishion-inovacion the gear, enterprise activity.